

ღვთაება აჰვეიფშაა
აფხაზურ ხალხურ ლექს-სიმღერებში

Deity Ajveifshaa in Abkhaz folk songs

ნანა აბულაძე

დადიანების სასახლეთა
ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმი
საქართველო, ზუგდიდი

Nana Abuladze

Dadiani Palaces History and
Architectural Museum
Georgia, Zugdidi

ABSTRACT

Throughout the long process of human civilization, traditions have shaped and evolved within the realm of spirituality, being passed down through generations. This assertion is supported by a wealth of oral storytelling materials that serve as chroniclers of past days.

Various peoples around the world possess their distinctive traditional poetry and rituals, reflective of their unique ways of life. The Abkhazian folk tradition and ethnography are no exception.

Abkhazian folk culture is particularly abundant with hunters' songs. Preserved textual materials demonstrate that hunters approached the deity Azhveipshaa, the god of hunting and protector of wild animals, with profound reverence, seeking his aid in capturing large game, ensuring successful hunts, and safeguarding against misfortune. Traces of pagan beliefs can be discerned in these songs dedicated to the deity Azhveipshaa.

It is noteworthy that hunters' songs were often performed by groups of individuals. In ancient times, men would hunt together in groups, assisting one another. On occasion, a solitary individual would sing the song.

At certain stages of human development, people held the belief that the success of hunting hinged largely upon the favor of the hunting god. They believed that Azhveipshaa governed their destinies. Consequently, hunters felt compelled to uphold traditions and perform the necessary rituals before and during their hunts. It is important to highlight that, whether or not one believes in these practices, hunters continue to adhere to the generally established rules.

Simultaneously, alongside the pagan deities associated with hunting, the influence of Christianity grew stronger and began to impact traditions connected to hunting. Christian beliefs gained prominence in the lives of the people, bringing about significant changes in the spiritual world of hunters. Consequently, some hunters began to turn to Saint George, seeking his intercession for successful hunts.

საკვანძო სიტყვები: აფხაზური ფოლკლორი, ნადირობის ღვთაება აჟვეიფშაა, ქართული წარმართული პანთეონი, წმინდა გიორგი.

Keywords: Abkhaz folklore, hunting deity Azhveifsha, Georgian pagan pantheon, Saint George.

მრავალსაუკუნოვანი განვითარების მანძილზე კაცობრიობა თავის სულიერ სამყაროში ძერწავდა წეს-ჩვეულებებს, რომლებიც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. დროის სრბოლას უამრავმა ტრადიციამ ვერ გაუძლო, რადგანაც დრო თავის უღმობელ ხელს ატყობს ირგვლივ ყოველივეს, ცივილიზაცია თავის ქურაში აქცევს უამრავ ადათს. მაგრამ წეს-ჩვეულება იმდენად დიდი ფენომენია, ის გადმონაშთის სახით მაინც აგრძელებს არსებობას. ამის დასტურია ის უამრავი ზეპირსიტყვიერი მასალა, რომელიც გვევლინება გარდასულ დღეთა მემკვიდრეად.

მსოფლიოში მცხოვრებ ადამიანებს თავიანთი საწესჩვეულებო პოეზია და ყოფა-ცხოვრებისთვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულება აქვთ. გამონაკლისს. არც აფხაზთა ფოლკლორი და ეთნოგრაფია წარმოადგენს.

აფხაზეთი ყოველთვის იყო ერთ-ერთი უძველესი ქართული ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე. აფხაზი აფხაზეთის მცხოვრებლებს ეწოდებოდა (აფხაზეთი 2016: 7).

ქართულ-აფხაზური კულტურისა და ყოფის დიდი მსგავსება გამოძახილია ამ ორი ხალხის თანაცხოვრებისა.

აჟვეიფშაა, ზოგიერთი წარმოდგენით, მჟავე წყლებისა და ტყის მზრძანებელიც არის. ღვთაება ლოცვის ტექსტებში არცთუ იშვიათად იხსენიება: „აზნა ინცვაჰუ აჟვეიფშაა აჰდუ“ (ტყის ღმერთი აჟვეიფშაა დიდი ბატონი). ამ თვალსაზრისით აფხაზური ნადირთმფარველის სემანტიკურ პარალელს წარმოადგენს ადიღეელების მეზითხი, რომელიც ნადირთა და ტყეთა ბატონად ითვლებოდა. აჟვეიფშასთან ტიპოლოგიურად ახლოს დგას ოსურ-ბალყარულ-სვანური აფსათი და ჩეჩნური ელტა, ასევე აზაზური შვაზაფში (თაფანტოელებში) და აჟვაფში (შქაროელებში). საინტერესოა, რომ შქაროელებში სამონადირეო ენას „აჟვაფშიბიზხვა“ – „აჟვეიფშას ენა“ ეწოდება.

ტერმინ „აჟვეიფშაას“ წარმომავლობა უცნობია. არის მისი ახსნის ორი, ნუგზარ ანთელავას აზრით, წარუმატებელი ცდა: ერთი მას რიცხვით სახელს – „თოთხმეტს“ (ჟდიფშ, ჟდ ფშჟ) უკავშირებს, მეორე კი შიფრავს

როგორც „მოდარაჯე ფრთა (ა-ჟდჯა – მხარი, ფრთა და ა-ფშარა – დარაჯობა) (ანთელავა 2006: 54). მეცნიერის აზრს ერთმნიშვნელოვნად ვიზიარებთ.

შესასწავლ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ის ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მასალა, რომელმაც შემოგვინახა წარმართული დროიდან მომდინარე უამრავი ადათი და მასთან დაკავშირებული ლექს-სიმღერა.

ქართული წარმართული პანთეონის შესახებ ვრცელი გამოკვლევა ეკუთვნის ივანე ჯავახიშვილს. იგი ქართულ სამონადირეო ღვთაებათა სახელებსა და ფუნქციებს არკვევს. წარმართულ სამონადირეო ღვთაებათა შორის იგი ასახელებს საქართველოს მრავალ კუთხეში ცნობილ ანთარ-ანატორს, ნადირთ მწყემს ოჩოპინტრეს ანუ ოჩოპინტეს, ნადირთ ანგელოზს, სამეგრელოს „ტყაშ-მაფას“, გალენიშ ორთას და მესეფს, რომელსაც იგი სვანეთის დალის, ცხეკიშ ანგელოზსა და აფსატს, აფხაზეთის ამშაპს და ჩაჩნების მიზითხას უკავშირებს.

„ოდესღაც ქართველ ტომებს სათვისთავო სათემო ღვთაებათა გარდა ყველასათვის საერთო რწმენაც ჰქონიათ, საერთო ქართული წარმართობაც ყოფილა“ – ასკვნის ივ. ჯავახიშვილი (ჯავახიშვილი 1960: 116).

ქართული მონადირეობის ისტორიას ჰქონდა როგორც აღმავლობისა და გაფურჩქვნის, ისე დაკნინების პერიოდები, როდესაც მონადირეობამ ეკონომიკის წამყვანი დარგის მნიშვნელობა დაკარგა და მხოლოდ ერთ-ერთი დამხმარე დარგის სახით იქნა შემორჩენილი (ვირსალაძე 1964: 25).

მონადირეობასთან დაკავშირებული მასალა საქართველოში ჟანრობრივად მრავალფეროვანია. მაგრამ აქ ჩვენ ნადირობის თემაზე შექმნილ ყველა ნაწარმოებს ვერ განვიხილავთ. ჩვენი საუბარი მხოლოდ აფხაზურ სანადირო სიმღერებს შეეხება.

საქართველოში ნადირობა უძველესი დროიდან მამაკაცის საქმედ იყო მიჩნეული. ბუნებრივია, არსებობდა ნადირთ ღვთაებებთან დაკავშირებული უამრავი წარმოდგენა. მიუხედავად წარმოდგენათა მრავალფეროვნებისა, ალ. რობაქიძემ დაასკვნა, რომ მაინც, ყველაზე მეტად გავრცელებული წარმოდგენით, ნადირთ პატრონი ლამაზი ახალგაზრდა გრძელთმიანი ქალია (რობაქიძე 1941: 192).

მეგრულ-კოლხურ მითოლოგიაში დალის ფუნქციას ტყაში მაფა ასრულებს. ისიც მონადირეებს ეტრფიალება და გვირგვინოსან მამაკაცებს საკუთარ ცოლებთან წოლის უფლებას არ აძლევს (ჩიქოვანი 1986: 79).

აფხაზები ნადირობისა და ტყის ღვთაებად აჟვეიფშაას მიიჩნევენ. მისი წყალობის მიღების გარეშე ვერც ერთი მონადირე ვერ შეძლებდა ნადირის მოკვლას. აჟვეიფშაას წყალობის მოსაპოვებლად მონადირეებს უძველესი წეს-ჩვეულება უნდა შეესრულებინათ. ნადირი მარტო მსროლელს არ ერგებოდა, მას მეგობრებისთვისაც უნდა მიეცა წილი. სანადიროდ წასვლისას აჟვეიფშაას სთხოვდნენ, მიეცა თითოეული მონადირისათვის თავისი წილი. ღვთაების სახელზე თხას ან ცხვარს კლავდნენ და ლოცულობდნენ (ზუზუბა 1988: 83).

თანდათან სამონადირეო ღვთაებათა პანთეონი რთულდება. მთავარი ღვთაების ფუნქციები ეკისრება მამაკაც ღვთაებას, მაგრამ ქალი ნადირთ პატრონი განაგრძობს არსებობას მის პარალელურად (ვირსალაძე 1964: 32).

აფხაზთა რწმენით, ყველა ნადირი ნადირთა მეფეს, ყრუ და ბრმა ადაგვას ეკუთვნის. ადაგვას სამი ქალიშვილი და ურიცხვი ხელქვეითი ნადირის მწყემსი ჰყავს. ადაგვას ქალიშვილები მონადირეებთან სატრფიალო ურთიერთობაში იმყოფებიან ხშირად და ამ შემთხვევაში მონადირეებს კარგი იღბალი აქვთ ნადირობაში. როგორც ადაგვა და მისი ქალიშვილები, ისე ნადირთ მწყემსები ნადირთა ხორციით იკვებებიან. ჭამის შემდეგ ისინი ნადირთა ძვლებს ნადირის ტყავში ჩაყრიან, დაჰკრავენ მათრახს ან ჯოხს და ნადირს კვლავ გააცოცხლებენ. მონადირეებს ერგებათ ხოლმე ნადირობის შედეგად მხოლოდ ასეთი, ერთხელ შეჭმული და გაცოცხლებული ნადირი. თუ ჭამის დროს ადაგვას ან მის მხლებელს ნადირის რომელიმე ძვალი დაეკარგათ, იმის მაგიერ ჩხირს ჩასდებენ, რომელიც ძვლის მაგივრობას სწევს (აკაკის კრებული 1899: 25).

ანალოგიური შეხედულებები ფართოდ არის გავრცელებული ხევსურეთში, რაჭაში, სამეგრელოსა და კავკასიაში.

დღემდე შემორჩენილ აფვეიშას სიმღერებში კარგად ჩანს წარმართული შეხედულების კვალი. მოვიხმოთ ტექსტი:

თუ ერთად ვმღერთ, გავიხაროთ ერთადვე დასტურ,
გათენებისას გაგვახარე, გათენებისას,
ტკბილი თაფლუჭი მოგვაგოს დედამ,
მამამ – ნადირი მათათა და ტყეთა.

აფვეიფშაა, ნუ მოგვაკლდეს ნუროდეს შენგან
ჯიხვების ჯოგი, მწყალობელო, ირმების ჯელგა.
შენი ოქროს ფრთა დაგვაფარე, იმედის კალთა,
გათენებისას გაგვახარე, გათენებისას.
ზნელ იწროებში გვამეზნინე ნადირი მათათა,
ნუ მოგვაკლდება ტყავი და ხორცი,
ტყავს გრძელი ჰქონდეს უთუოდ ბეწვი,
თხა იყოს ერთწილ,
ქურციკი – ორწილ.

არჩვს ჰქონდეს წვერი, გრძელი კანჭი - ქორბუდა ირემს,
დათვი გვაჩუქე, მწყალობელო და დიდი ტახი.

(აირგის სიმღერა 1984: 6).

მოხმობილი ტექსტი ნათლად ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ განვითარების გარკვეულ საფეხურზე ადამიანებს გულწრფელად სჯეროდათ ბედ-იღბლის, რომელიც ნადირთ ღვთაების კეთილგანწყობაზე იყო დამოკიდებული.

საგულისხმოა, რომ აფხაზთა რწმენით აფვეიფშა მამაკაცი იყო. იგი მარტოკა არ ცხოვრობდა, ჰყავდა ვაჟი (სიმღერებში მას ზოგჯერ საკუთარი სახელიც აქვს – იუანა) და საოცარი ლამაზი ასულები (ზუხბა 1988: 84).

ნადირობის სიმღერებში მონადირეები შესთხოვენ ნადირთ ღვთაებას, მისცეს მათ ნადირობის ბედ-იღბალი. ამას ადასტურებს ჩვენამდე მოღწეული ტექსტუალური მასალა, რომელიც საკმაოდ ვრცელია და ჩვენ ამჟერად მცირე ნაწყვეტით შემოვიფარგლებით:

დად, იუანა, შენი ჭირიმე,	... აჟვეიფშაა, შენი ჭირიმე,
დადი, დადი!	დადი, დადი!
თითოს თითო თხა ჩამოგვირიგე,	ფურებში ხარი გამომირიდე,
დადი, დადი! ...	დადი, დადი!...

(აირგის სიმღერა 1984: 7-8).

აფხაზური ფოლკლორი მდიდარია ნადირობის სიმღერებით. ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტებში მონადირეები ნადირთ უფალს დიდი მოწიწებით მიმართავენ და შესთხოვენ დიდ ნადირს კარგ დღესა და ყოველი მოსალოდნელი განსაცდელისგან დაცვას.

როგორც აღვნიშნეთ, აჟვეიფშაას სიმღერები ღვთაების განდიდების სახით იმღერებოდა. მათ ერთი პირიც ასრულებდა, მაგრამ უმეტესწილად ჯგუფი მღეროდა. უწინ უპირატესად მრავალი კაცი ჯგუფ-ჯგუფად ნადირობდა და ერთმანეთსაც ეხმარებოდნენ. ასეთ ჯგუფში შემავალნი სანადიროდ წასვლის წინ მღეროდნენ:

ზეციურო აჟვეიფშა, ჩვენო დიდო ბატონო,
სიხარულით გევედრებით, არასდოს არ დაგვტოვო
ვარადა გურღია, დად, გურჭაჭგა!¹
ჩვენი გუნდის წევრთა მიმართ ეგ სხივები დაღვარე,
გაგვახარე, გევედრებით, მარადის გაგვახარე!
ო, ციურო აჟვეიფშა, ჩვენო დიდო ბატონო!
რაც გვიბოძე აქამომდის, უკვე შეგვიჭამია,
გთხოვთ ახალი გვიბოძო და უფრორე გაგვახარო,
გუნდის წევრთ კი, დე, მადლობის ნიშნად თავი დავხაროთ,
ოო, რირა, ოო, დად, ოო, რირა, გურჭაჭგა!

(ზუხბა 1988: 86-87).

მნიშვნელოვანია იმის მითითება, რომ ნადირობის სიმღერების შესრულება ყველას არ შეეძლო. „ამ სიმღერათა ყველგან და ყველას მიერ თქმა არ შეიძლებოდა, ქალებს ამის უფლება საერთოდ არ ჰქონდათ, მათ მხოლოდ და მხოლოდ მონადირე მამაკაცები ასრულებდნენ და ისიც თავის სურვილზე კი არა, მხოლოდ და მხოლოდ სანადიროდ წასვლისას, ნადირის მოკვლის მერე ბინაზე მობრუნებისას“ (ინალ-იფა 1961: 29).

საზოგადოების განვითარების დაბალ საფეხურზე ადამიანებს სჯერათ, რომ ნადირობის წარმატებულად წარმართვა ნადირთ ღვთაებაზეა დამოკიდებული, რომ აჟვეიფშაა განკარგავს მათ ბედ-იღბალს. აქედან გამომდინარე; მონადირეები ვალდებულნი არიან დაიცვან ის წეს-ჩვეულებები, რომლებიც ნადირობამდე და ნადირობის დროს არის შესასრულებელი. მნიშვნელოვანია, რომ მონადირეები დღემდეც

¹ „ლხინის სიმღერა, დად, გულის მოსაოხებელი“ (მთარგმნელი - თ. გ.)

ასრულებენ წესებს, რომლებიც ზოგადად დაწესებულია, რამდენადაც გასაკვირად არ უნდა გვეჩვენებოდეს.

ფართოდ გავრცელებული ნადირობის წარმართული ღვთაებების გვერდით ქრისტიანული სარწმუნოება იკრებს ძალას და ის თავის კვალს ატყობს ნადირობასთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებებს. ადამიანებში ქრისტიანულმა ნაკადმა იმპლავრა და მონადირეების სულიერ სამყაროში მოახდინა გარდატეხა და მათ ნაწილს წმინდა გიორგის ძალისა სჯერათ. მონადირეები სწორედ მას შესთხოვეს ნადირობის იღბლიან წარმართვას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აირგის სიმღერა 1984: აირგის სიმღერა, აფხაზური ხალხური პოეზია. თარგმნა გიორგი ნიშნიანიძემ. თბილისი, 1984.
- აფხაზეთი 2016: ჩემი საქართველო – ის, რაც ერთხელ მაინც უნდა ნახო. აფხაზეთი, ფოტოალბომი, ტ., 12. მარიამ ლორთქიფანიძის წინასიტყვაობით, თბილისი, 2016.
- აკაკის კრებული 1899: ჯანაშია ნ., აფხაზეთი, აკაკის კრებული, განყ. 4, თბილისი, 1899.
- ანთელავა 2006: ანთელავა ნ., აფხაზური მითები, რიტუალები, სიმბოლოები. ენციკლოპედია, თბილისი, 2006.
- ვირსალაძე 1964: ვირსალაძე ელ., ქართული სამონადირეო ეპოსი. თბილისი, 1964.
- ზუხბა 1988: ზუხბა ს., აფხაზური ზეპირსიტყვიერება, აფხაზურიდან თარგმნეს თეიმურაზ გვანცელაძემ და ავთანდილ არაბულმა. თბილისი, 1988.
- რობაქიძე 1941: რობაქიძე ალ., კოლექტიური ნადირობის გადმონაშთები რაჭაში. თბილისი, 1941.
- ჩიქოვანი 1986: ჩიქოვანი მიხ., ხალხური შემოქმედების ისტორიისა და თეორიის საკითხები. თბილისი, 1986.
- ჯავახიშვილი 1979: ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბილისი, 1979.
- Инал-ипа 1961: Инал-ипа Ш., Из истории абхазской литературы, Сухуми, 1961.